

Det takförsedda vindskyddet som utepub

Helsingfors stad har i några förorter låtit bygga vindskydd med tak för alkoholiserade personer som samlas utomhus för att dricka. Ett av dessa projekt har förverkligats i Nordsjö¹ i östra Helsingfors.

I trakterna kring stadsdelens köpcenter har staden stött gemenskapskänslan bland de alkoholister som brukar hålla till i den s.k. Pelarsalen. Sitt namn har Pelarsalen fått efter de höga furorna som omger den traditionella samlingsplatsen för alkisar. Eftersom träden inte ger något nämnvärt skydd mot väder och vind, sökte sig männen till köpcentret och den lekplats som ligger närmast intill, varför staden sensommaren 1997 beslöt att i skogsbyrnet låta uppföra ett vindskydd med tak.

Planeringen av vindskyddet utgjorde ett led i ett större projekt för att utveckla området. Både lekplatsen intill köpcentret och en damm med omgivning skulle saneras. Intill

vindskyddet anlades toalett, bord och bänkar. Socialvården anhöll om de medel som behövdes för att bygga vindskyddet och staden beviljade dem.

Vindskyddet för alkoholisterna i Nordsjö har fått en viss publicitet, både lokalpressen och riksmidia har uppmärksammat och beskrivit projektet. I hela landet finns mellan 5 och 10 motsvarande vindskydd. Variationerna är stora; en del är täckta sittplatser, andra saknar både väggar och tak. I norra Finland finns t.ex. ett brädfodrat "urbant vindskydd". Vindskydden har uppförts i naturområden, i utkanten av parker eller inom grönområden. Tanken är att med hjälp av vindskydden samla utslagna grupper till platser som ligger utanför stadscentra och konsumtionsområden.

Följande beskrivning och utvärdering presenterar ett fenomen i dagens samhälle och försöken att lösa det med hjälp av samhälls-

¹ År 1997 gjorde jag informella intervjuer med 21 personer vid regnskyddet i Nordsjö. 15 av de intervjuade var män (M) och 6 kvinnor (K). Vid de fyra intervjutillfällena deltog 2-4 personer. Dessutom intervjuade jag den arkitekt som planerat vindskyddet, en anställd på förortsstationen, en samhällsarbetare, en butikschef i köpcentret och en polis. Artikeln är en uppföljning av den studie i vilken jag granskade bruk och marginalbruk av stadens offentliga utrymmen (Kopomaa 1997). Undersökningen har finansierats av Stiftelsen för alkoholforskning.

planering. Att förändra samhällsklimatet kan vara svårt, åtminstone på kort sikt. Den stadspolitik som uppställt som mål att beakta stadsbornas möjligheter att i vardagen utnyttja stadens offentliga utrymmen är en beaktansvärd kanal för att öka trivseln på gatunivå och för att förbättra de utslagnas levnadsförhållanden.

Rusmedelsrelaterad gängbildning

Supande gäng slår ofta läger i något av stadens områden såsom i parker, vid stränder, i skogen eller intill ett köpcentrum. Parker och gator har fungerat som tillfälliga tillflyktsorter för de utslagna. Alkoholen tillfredsställer fysiska behov, men drickandet har också en annan dimension: den rent sociala samvaron. Att tillhöra en grupp är en viktig del av det sociala livet; i gruppen speglas de sociala relationerna. För den ensamma arbetslösa erbjuder supgänget en tillflykt och en umgängesform. Grunden för gemenskapen är drickandets samförstånd. Solidariteten inom ett dryckeslag är knappast tommare på innehåll och samvaron förmodligen inte ensammare än i andra tillfälliga eller organiserade gruppbildningar (Toiviainen 1996), åtminstone ter det sig så i ett stadskulturellt perspektiv. Var sak har sin tid. Rutinen i vallfärderna från parken till butiken och tillbaka till parken kan, beroende på personliga preferenser, brytas för en avstickare till ett bibliotek, en kyrka eller en krog. Den som har råd dricker till restaurangpris på stambaren. Gängsamfunden formas i pendelrörelsen mellan gruppsamvaro, anskaffandet av alkohol och det gemensamma avnjutandet av den. Den som är arbetslös och utan bostad har möjlighet, och är tvungen, att spendera sin tid i stadens offentliga utrymmen (Kopomaa 1997, 107-194).

I de omdömen som stadsborna fäller om "parkalkisarna" och deras störande gäng framställs dessa ofta som fula fläckar i stadsbilden.

Den speciella uteliggarslooken, d.v.s. alkoholistsens oestetiska habitus i det offentliga rummet ger inte bara uttryck för oordning utan möjligen också för en avundad frihet i förhållande till systemet och de normer som kontrollerar samhället. Fyllonas avvikande livsstil väcker förargelse också för att den förefaller att ifrågasätta alla andras knegande. De grundläggande saker som brukar förknippas med en finländsk livsstil, t.ex. förhållandet till naturen, till alkohol och till andra människor kommer fram i parkernas backanaler (Kopomaa 1997, 107-194).

Könsstrukturen inom dryckeslagen är ensidig; det manliga inslaget dominerar. Gruppernas tillhåll har varit manliga domäner. Av de ca tjugo "stammisarna" vid vindskyddet i Nordsjö är ca en femtedel kvinnor. Stamstället kan jämföras med ett vardagsrum, och de parker som har reserverats för gängen av utedrickare med temparker. Alkisingängens festplatser ligger ofta avsides, utom synhåll för övervakande ögon, men alltid i närheten av platser för alkoholdistribution. Det är lokala invånare, arbetslösa och pensionärer som söker sig till samlingsplatserna och diskussioner och småprat är en central del av umgänget. Tillsammans kan man strunta i fasaden, koppla av och "vara sig själv".

Stadsplaneringens möte med marginalen

Bland dem som frekventerar parker har de alkoholorienterade grupperna, alkisingängen, fått stämpeln marginalgrupp. Den allmänna opinionen, de som skall svara för stadens ordning och indirekt de som ansvarar för stadsplaneringen har alla stämplat marginalgruppen som en "riskgrupp", som med sin blotta närvaro förfular miljön (Lupton 1992, 142). Fyllona erkänns inte som legitima parkanvändare. Stadsplanerarens problem blir vilka stadsbornas önskemål och behov han/hon i sista hand skall vara företrädare för. Sett ur sup-

gängets synvinkel har parkerna erbjudit få tilläggstjänster och varit bristfälligt utrustade med bekvämligheter, såsom parkmöbler. Inte ens på de mest frekventerade platserna finns fasta bänkar och regnskydd. Tidigare diskuteras idéer om inomhusutrymmen, s.k. socialpubar, där de mest utslagna kunde inta mat och alkohol i stället för att sitta utomhus och dricka (Rahkonen & Sulkunen 1987).

Vindskyddet eller "pubtaket" för alkisar är också ett uttryck för en kolonisering av rummet. Det skall ingalunda ses som blott och bart en gest av tolerans mot det annorlunda; de välbärgade har avskiljts från marginalgruppen. I Nordsjö var ändamålet uttryckligen att reservera den grundsanerade parken och dammens stränder för barn och vuxna invånare som inte ägnade sig åt supande utomhus. Som en sorts kompensation för "utegångsförbudet" kring köpcentret och dammen reserverades en skogbevuxen hörna av parken mellan motionsstigarna för fyllona.

Dagens stadsplanering har som mål att skapa bl.a. aktivitetscentra, sociala kraftfält, där olika användargrupper genom sin blotta närvaro bidrar till en känsla av trivsel. "Rivaliserande" användargrupper dirigeras åt olika håll: målsättningen är trygghet och trivsel. De grupper som konkurrerar om stadens rum ställs i en kö, där den som har mera resurser ges företräde. Längst ut i marginalen hamnar "dedär", de andra, de s.a.s. socialt överblivna som blivit utanför den sociala fördelningen. Som projekt utgjorde vindskyddet ett undantag eftersom det från början planerades för en marginaliserad grupp. Planeringsarkitekten arbetade tillsammans med en grupp brukare som var socialt utslagen och exkluderad från det gemensamma rummet i staden.

I Nordsjö svarade förortsarkitekten för planeringen av vindskyddet. Några lokala arbetslösa svarade för själva byggandet som tog ett par veckor. En handfull män som höll till i "Pelarsalen" deltog i uppresandet av det takförsedda vindskyddet. Trätaket målades

mörkgrått för att inte sticka i ögonen på dem som bodde i grannskapet och s.a.s. skrika ut sin närvaro mellan träden. Planerna på en murad gårdsgrill intill taket förverkligades aldrig. Brandsäkerhetsfrågor har varit föremål för diskussion också på andra ställen där vindskydd med tak har uppförts. Fasta bord och bänkar kom på plats. Ett utedass skyddat för insyn gömdes bakom ett plank. Byggandet av skyddstaket handlade inte bara om att snygga upp och sanera ett hörn av skogstomten bakom köpcentret, utan också om att åstadkomma en fastare samverkan med alkisgänget. För alkisarna räckte tanken på ett ställe skyddat för både väder och vind och nyfikna blickar där de i lugn och ro kunde fortsätta sitt supande.

Konflikterna om hur stadens gemensamma rum skall användas är måhända ett utslag för olika gruppers kamp om herraväldet över gemensamma utrymmen. Det är inte ovanligt att privata anspråk och krav på offentlig användning kolliderar: samma park upplevs av vissa invånare som en del av det egna området och av andra som en offentlig plats öppen för alla. Upprinnelsen till hotbilder som kan tänkas störa livet i grannskapet söks ofta utanför det egna samfundet. Man medger inte att orsakerna till ett socialt problem kanske finns i det egna grannskapet (Kopomaa 1997, 107-194). Också i Nordsjö föreställde sig en del av lokalbefolkningen, oftast felaktigt, att de medlemmar som anslöt sig till alkisgänget kom från andra stadsdelar som ligger längre bort.

Minoriteter respekteras måhända. Men gatubilden är avsedd för majoriteten, som de som stämplar andra som icke önskvärda anser sig tillhöra – om inte som faktiska användare av de omstridda platserna så i alla fall i egenskap av företrädare för en moralisk rätt att ställa krav. Så motiveras engagemanget för stadsbilden och trivseln i staden. Medelklassen bygger och förstärker sin identitet via utslutning och förbud. Majoriteten står för det

goda och upphöjda – den stämplade minoriteten utgör sinnebild för det låga och grova.

Bakom försöken att uppmuntra samexistens och kommunikation mellan olika användargrupper ligger den sociologiskt centrala frågan om hur olika samfund kan anslutas till varandra så att de skulle bilda ett samhälle. Marginaliserade grupper beteende har oftast tolkats som asocialt. Man har inte förstått dem som uttryck för en annan eller alternativ syn på den sociala ordningen (Sibley 1995). Det finns en förhoppning om att man genom att beakta dessa grupper behov kunde undvika den förargelse som den dagliga åsynen av dem tycks väcka, och att man sålunda kunde minska både risken för konflikter och behovet av övervakning. I Nordsjö förefaller detta att ha lyckats.

Den uppsnyggade stadsbilden

Nutida stadsplanering är medveten om den betydelse symbolekonomin har för en stads image (Featherstone 1991; Lash & Urry 1994). Denna är relaterad till ett stadssamhälles kulturella kapital och sålunda också till de marginalgrupper, vars estetiska framtoning t.o.m. märkbart kan bidra till bedömningen av hur en stad och dess offentliga liv ter sig. Åsynen av alkoholister som sitter och super publikt kan ha stor betydelse för en stads eller stadsdels image. Fyllon i stadsbilden har antingen tolkats som ett specifikt problem utan samband med stadens policy, eller så har målsättningen varit att göra de störande elementen mindre synliga och sålunda avdramatisera problematiken kring supandet på allmän plats. Det senare var avsikten med vindskyddet eller ”pubtaket”. Genom att utestänga vissa grupper, i dethär fallet dem som super på gator och parkgångar, försöker man se till att alla (andra) känner att de har del i det öppna rummet. Utmärkande för ett populärt tillhåll är lättillgänglighet, legitimitet och trivsel. För

ett supande gäng är det här ofta samma sak som ett ställe som ligger avsides, i en död vinkel för det övervakande ögat, ett ställe där festandet kan fortgå utan avbrott och utan störande inblandning av utomstående.

Det täckta vindskyddet kan sålunda fungera som ett slags representationsutrymme för en stad som vill profilera sin lokaliseringspolitik; det tillfälliga och icke offentliga har fått det regelbundnas och offentligas prägel. Samlingsplatsen och dess aktiviteter har getts en ny inramning. Det är en plats för avkoppling och uteliv, men man har dessutom skapat legitimitet för ett nytt sätt att använda rummet, d.v.s. idén om en ”halvoffentlig” träffpunkt reserverad för en viss grupp. Välkända motsvarigheter är gårdstak, grilltak, väntrum och omklädningsutrymmen. En nostalgisk återblick visar kanske beröringspunkter också med mjölkbryggorna längs vägarna på landet. Mjölkbryggorna var avlastningsplatser för mjölkstänkor, men med sina tak fungerade de också som busshållplatser, som distributionspunkter för posten, som väntrum för butiksbilen och som en träffpunkt för de unga (Luumi, u.å.).

På samma sätt kan de täckta vindskyddena jämföras med de portabla skydds- och bostadskärror som har utvecklats för bostadslösa i Förenta Staterna (Portable Shelter Cart 1986; Homeless Vehicle Project 1988). Tanken har varit att hjulförsedda vagnar eller kärror kunde utgöra ett skydd för väder och vind, fungera som uppbevaringsställe för personliga ägodelar, erbjuda en möjlighet att sköta den personliga hygien och t.o.m. ge ett visst mått av intimitet.

Genom att medvetet synliggöra gatans exkluderade folk i stadsbilden ville man slå ett slag för de utstötta och isolerades rätt att bo i sin stad. Också projektet ”De bostadslösa svehikel” byggde på att användarna själva deltog i planeringen av kärrorna (Walker 1987, 90-91; Deutsche 1990, 107-132). New Yorkprojektet ”De hemlösas kärra” var ett försök

att möta de hemlösas behov, men det var samtidigt ett projekt som ville rikta allmänhetens uppmärksamhet på det svåra bostadsläget i stan och på allas rätt till en egen bostad. Det budskap som den rullande fyrehjuliga sovplatsen i lättmetall och plexiglas förmodades sända till sin omgivning var en glimt av de prövningar som omständigheterna och livsvillkoren ställde på dess innehavare varje dag.

Vill man anlägga en mer kritisk tolkning än den ovanstående, kan man se behandlingen av fyllon, inklusive byggandet av ett skyddstak, som en motsvarighet till den behandling som man vanligen reserverar inte bara för bostadslösa och barn utan också för husdjur. Tiden tillbringas oplanerat eller planerat ”i kätten” och utomhus (Lupton 1999, 135). Detta har i och för sig inte minskat trivseln vid skyddstaket.

Nog är det ju bättre här alltid, med tak och allt. Här sitter vi i en inramning, förr satt vi på trädstubbar. (M 70)

I allmänhet har man löst de bostadslösa problem genom att erbjuda dem bostäder (t.ex. Dear & Mahs 1997), inte genom att bygga tillfälliga mobila transport- och kommunikationsmedel (Walker 1987, 91; Deutsche 1990) eller genom att skapa träffpunkter. Utgör måhända stationära människor som söker sig samman i grupper ett större samhällshot än ”nynomaderna” som är tvungna att ständigt leva på rörlig fot? Kringströvande individer kan knappast på samma sätt som församlade grupper utgöra ett hot mot samhällsfreden.

I Nordsjö fick den obehöriga vistelsen i och med vindskyddet ”behörighet”: det finns ståplatser och det finns sittutrymmen. Likt en alkisgångens ö utgör skyddstaket en sorts tredje plats, ett extra centrum för en umgängeskrets där somliga har en bostad och ytterst få även en arbetsplats. Skyddstaken i förorterna har kommit att bryta ner och förnya in-

vanda rumshierarkier. Den marginella platsen, det som var känt som ett gränsområde, har erkänts sin egenart. Rumsutnyttjandet är inte längre ”parasitiskt” utan har övergått i öppenhet. De som tidigare har hukat sig har trätt fram på scenen och t.o.m. presenterat sig (Oldenburg 1989; Seamon 1979).

Skyddstaket är också ett exempel på den ökade betoningen av yttre karaktäristika (branding) som är så typisk för de olika samfundens livsstilar i dagens värld (Maffesoli 1995). Människor samlas under en viss symbol, fana eller devis i urbana stammar, vars medlemmar via den gemensamma symbolen också signalerar att de delar en livsstil. Skyddstaket är en samlingsplats, men det är också ett uttryck för en vald – och i vissa fall påtvingad – livsstil.

I takt med att staden blir allt mer medelklassdominerad har idén om ”styling” av miljön vunnit insteg i stadsplaneringen (Jager 1986, 88-91; Smith 1993; Savage & Warde 1993, 80-85). Man anpassar utsmyckningen av en stad så att den skall motsvara önskemålen från nyinflyttade och presumtiva nyinflyttare, ofta med en bättre betalningsförmåga än tidigare invånare. Satsningar på tjänster och konsumtionsutrymmen är en effektiv drivkraft för socio-ekonomisk vitalitet och bättre förutsättningar också för vardagstrivsel och säkerhet. I Nordsjö stod upprustningen av lekplatsen och saneringen av köpcentret i centrum för satsningen på att utveckla förorten. Det föregicks av uppförandet av skyddstaket för fyllona som ett första led i förbättringen av miljön. I bakgrunden fanns de önskemål som barnfamiljer och seniorinvånare ställde på vardagsmiljön och sitt eget grannskap, där de rörde sig och tillbringade sina dagar.

Parallellt med estetiseringen av vardagsmiljöerna har säkerheten prioriterats. I takt med detta har de urbana samfunden hittat sina egna skyddade öar och dragit sig tillbaka till dem (Davis 1990; Blakely & Snyder 1997). När medelklassdominansen blir total innebär

det en form av segregering och ett uttryck för ojämlikhet och social exkludering. På stadsdelsnivån är trenden tydlig: de som klarat sig bra söker sig till egna, symboliskt och fysiskt skyddade grannskap.

Om platsens dragningskraft

I Nordsjö fungerar skyddstaket i Pelarsalen som en förlängning av hemmet, eller t.o.m. direkt som ett hem för dem som bor i stadens små hyresbostäder. Detta gäller särskilt för några av de män som bodde i skogen tills de med hjälp av socialen lyckades komma in i stadens bostäder. Under skyddstaket uppstod också ett ”rum för tre generationer”; här finns allt från tjuugoåringar till sjuttioåringar. Under skyddstaket lindrades känslan av ensamhet och isolering och där uppstod också den fasta punkt i vardagstillvaron som är så viktig ur mentalhygienisk synpunkt. Alla sökte sig frivilligt till skyddstaket, men särskilt många andra alternativ stod inte heller till buds.

Ärligt sagt skulle nog Sakke och jag helst hålla till någon annanstans, men här (under skyddstaket) finns så mycket äkta vänskap. (K 49)

Tillfrågade om vad som drar folk till platsen uppgav de intervjuade männen (M) och kvinnorna (K) samma orsaker: den sociala samvaron, möjligheten att träffa goda vänner och känslan av lindring i ensamheten. Ingen uppgav att alkoholförtäring var den enda orsaken till besöken under ”pubtaket”.

Det är det där sociala, samförståndet. (M 50)

En karl behöver en kompis. (M 30)

Man orkar inte sitta ensam hemma. (M 50)

Nästan alla bor i en liten holk, liksom jag, 28 kvadratmeter (...) Man blir ju tokig där, ren av mentala skäl borde jag få en telefon. (K 46)

Att sitta där under taket tillsammans med andra människor är social samvaro, man behöver inte sitta ensam hemma inklämd mellan fyra väggar och ugglor. (K 33)

Det är så bra här, man träffar kompisar och sitter och pratar om allt som händer och sker i världen. (M 55)

Jag går på besök till skyddstaket, men jag vistas inte där (...) inte mer än att jag tar mig en öl, men jag hänger inte där. Det är en såndär träffpunkt, därför sticker jag mig in, alltid träffar man nån (...) En del av gänget kommer hit varje dag, andra formligen bor här kan man säga ... (skratt). (M 59)

Många av dem som tidigare hört till gänget hade återvänt till arbetslivet då lågkonjunkturen från början av 1990-talet gav vika och selsättningen förbättrades. De som hade svårast att få arbete var de som levde i symbios med supgänget och samlingsplatsen. Urvalet av stamgäster påverkades av den samhälleliga situationen och av omständigheter i den personliga livssituationen.

Jag håller på att skiljas från min man och är ensam, så nog kommer jag ju hellre hit än sitter i min lya mol allena. Jag gillar att träffa vänner. (K 41)

Behovet av ett eget ställe accentueras förutom av behovet av att tillhöra en grupp också av normaliseringsstrycket; att stämplas som avvikande minskar även lusten att vistas ”ensam” på offentliga platser. Det är lättare att vara i sällskap med likasinnade. Frihetsgraden för egna göranden och låtanden är högre då den egna livsstilen inte ifrågasätts. En köpman i ansvarsposition i köpcentret sammanfattade för sin kundkrets del normalitetskriterierna på följande sätt:

Bättre skulle det ju vara om alla höll sig nyktra och betedde sig som de som går på jobb, på morgonen åker de till jobbet och på kvällen kommer de hem och gör sina uppköp.

Också gänget från Pelarsalen går dagligen till

köpcentret för att utträta butiksärenden, men praxis har blivit att de sänder ut dem som förefaller mest kapabla, d.v.s. dem som har druckit minst alkohol. Till skyddstaket färdas man också för att göra uppköp. Ölrutten går alltså inte bara i en riktning, till butiken.

Affären öppnar klockan sju, så nog börjar man skåla ren vid sjutiden (...) Också jag sticker mig in under skyddstaket då jag går till butiken. (M 43)

En kvinnlig samhällsarbetare som följt med takprojektet i Pelarsalen på nära håll och som samarbetat med gänget sammanfattar sina iakttagelser om klienterna och hur viktig samlingsplatsen under skyddstaket är för dem:

Det (skyddstaket) är en jätteviktig plats för dem. Det har klart och tydligt anvisats för dem, och de har ju i själva verket varit med och byggt det. Det är ett slags hem.

Skyddsriktad styrning

De icke önskvärda supgängen fördunklar den med stadslivet allmänt förknippade föreställningen om det önskade och idealiserade sättet att använda stadsparken eller som i Nordsjö ett skogsbyn. Den nyprofilerade träffpunkten vid Pelarsalen har i stort sett undgått angrepp från grannskapet, fastän enstaka fall av vandalism och hot har förekommit. Någon direkt aktion för att vråka fyllona har inte inletts men vissa äldre damer i grannskapet har framfört sina protester vid förortsstationen¹ och tagit kontakt med beslutsfattare. Indignationen riktar sig i allmänhet mot dem som socialt och kulturellt står långt från den indignerade. I det ”självbelättna” grannskapet förutsetts det att bestämmelser och regler följs bok-

stavligen; att följa reglerna kan vara viktigare än den allmänna trivseln.

I allmänhet är det bara de som övervakar gängen eller protesterar mot dem som har fått sin röst hörd i den allmänna debatten om supande på offentliga platser. Om man i planeringen beaktar de marginella supgångens behov av en plats att hålla till på, slipper man den demonstrativt synliga närvaro som väcker sådan förargelse och minskar därtill riskerna för konflikter och samtidigt behovet av övervakning. Erfarenheterna från köpcentret i Nordsjö tyder på en sådan förändring.

När det gäller offentliga platser har tyngdpunkterna i den alkoholpolitiska kontrollen förskjutits från kontroll mot tolerans (tabell 1). Samtidigt inriktar man sig mindre på att reglera alkoholkonsumtionen och mera på att skydda platser och personer. Uppförandet av vindskyddet i Nordsjö är ett exempel på ett projekt av alkoholpolitisk strategi av detta slag. Genom att visa omsorg om miljön och människorna i miljön visar man också omsorg om sig själv och den egna trivseln. De täckta vindskydden, som används som utomhuspubar är ett nytt sätt att förhålla sig till det publika supandet på offentliga platser med målsättningen att minska miljöolägenheterna. Vindskyddet är också en ny form av övervakning, där fokuseringen på synlighet och bevakning skapar ordning i mångfalden. Det öppna urbana rummet, gatan, skvären och parken är delar i samhällets disciplineringsmaskineri. Dessa öppna offentliga stadsrum är inte ett neutralt område (Miles 1997). De urbana individer som lever på livets skuggsida kommer dock förmodligen att alltid bibehålla ett mått av oberoende och inte låta sig styras när det gäller val av samlingsplats.

I Nordsjö har en egen avgränsad zon för al-

¹ Förortsstationen är en lokal, belägen ca 100 m från vindskyddet. Stationen tjänar som arbetsrum för förortsarkitekten men nyttjas också av annan personal vid vindskyddsprojektet. Det är också här som klienterna kunnat inta morgonkaffe om torsdagarna och sköta ärenden som bl.a. krävt tillgång till telefon.

Tabell 1. Strategier vid tillämpningen av dryckesförbud

		Innehållet	
Tillämpningen av alkoholpolitiska kontrollåtgärder på offentlig plats		KONTROLLERANDE	TILLÅTANDE
Målet	KONSUMTION	Totalförbud - alkoholförtäring på offentliga platser förbjuden	Fri konsumtion - icke störande förtäring av alkohol tillåten
	SKYDD	Skyddade platser - alkoholförtäring förbjuden på spec. utmärkta platser	Vägledning för skyddat bruk - den berusade själv skyddas (t.ex. skyddstak)

koholbruk upplåtits – och där, men bara där är det publika supandet tillåtet. Skyddstaken uttrycker en viss tolerans, en gatans fördragssamhet med det publika supandet. Alkoholkonsumtionen accepteras så länge den sker i den överenskomna zonen för ”fri konsumtion”, i ett samförstånd mellan fyllon, köpmän och poliser där socialvården försöker fungera som medlare.

Styrningen av bruket av alkohol har varit skyddsinriktad; å en sidan har en miljö skyddad för väder och vind och nyfikna blickar upplåtits, å andra sidan har socialvårds- och hälsovårdstjänsterna. En sjukvårdare har besökt skyddstaket och förortsstationen och kontrollerat fyllonas hälsotillstånd och blodtryck. Förortsstationen har stått till tjänst med telefon, morgonkaffe en gång i veckan och rådgivning av en socialarbetare.

Vissa gemensamma offentliga rum har man velat hålla fria från icke önskvärda grupper. Köp- och affärscentra som har formats med tanke på ett visst socialt urval försöker man hålla ”torra” och de skall som privatiserade offentliga rum vara fredade från supande gäng.

Parallellt sker en utveckling av de privata vaktfirmornas tjänster och behovet av att planera säkerheten i de gemensamma öppna stadsrummen (Oc & Tiesdell 1997, 202-205).

När alkoholförtäring på offentliga platser förbjuds handlar det i sista hand mera om att skilja åt olika användargrupper i rummet, och mindre om att förbjuda en viss aktivitet eller ett visst beteende. Att acceptera att man lokaliserar marginalgrupperna till vissa platser på stadens karta betyder i själva verket också att acceptera en sortering av miljöer. Ur ett subkulturperspektiv innebär gängbildning oftast en grad av reträtt, en utvecklingstrend som de takförsedda vindskydden har förstärkt.

Det övervakade rummet

Sedan några medlemmar i Nordsjögänget hämtat bortkastad mat ur avfallslådan bakom köpcentret installerades en övervakningskamera på serviceområdet. Den lästa avfallslådan hade vandaliserats och de skyldiga misstänktes med fog höra till gänget i Pelarsalen. Upptäck-

ten att en ny köpman också betydde slut på tillgången på gratismat hade väckt de lokala "slasktunnydykarnas" misshag. När matvaror blev gamla levererade köpmannen dem till en matbank i en annan stadsdel för gratisutdelning. Gänget i det egna grannskapet skulle inte favoriseras och utfodras med gratismat.

I ett av Helsingfors köpcentra utmärktes nyinrättade övervakningsområden med skyltar som separerade dem från de öppna trafikerade områdena. Vissa användargrupper hänvisades till halvoffentliga utrymmen – med specificerade övervaknings- och ordningsregler – "en barnens värld" och "en restaurangvärld". Detta minskade inte frekvensen av de supgäng som klassats som "icke önskvärda". Fridstörarna förblev ett synligt och permanent irritationsmoment, trots försöken att snera genomgångslederna och skväerna vid köpcentret (Ashworth 1991, 94) och ute-stänga supgängen genom att bygga (bort) platser och förse dem med nya namn. Ett faktum är också att ett samband råder mellan supgångens val av samlingsplatser och närheten till alkobutiker. I Helsingfors har man liksom i andra storstäder installerat vassa piggar och stålräcken för att hålla icke önskvärda personer på avstånd. Tanken har varit att vistelsen förmodligen blir kort om man tvingas stå eller luta sig i stället för att sitta eller ligga bekvämt. Det tomma utrymmet t.ex. efter stängningsdags, står för en platsens ordning – eller alternativt försöker man uppnå ordning genom att bygga ett rum som är slutet, t.ex. med hjälp av trafikhinder och förbudsskyltar. Tomrummet – ett rum utan användare – är ett omhuldat värde i sig, en inramning som antyder ett löfte om någonting.

En kvinnlig medlem av det supande parkgänget kände sig mera skyddad för våld så länge gängets träffpunkt låg öppen och inte inbäddad i skogens dunkel. För henne var tanken på videoövervakning av gänget inte alls motbjudande – det skulle tvärtom ha ökat känslan av trygghet. I allmänhet har videoka-

meror inte installerats för att skapa trygghet utan för att skydda egendom och stänga ut det främmande och skrämmande (Koskela 1999). Med tanke på övervakning är alltså den kontrollerade närvaron, synligheten önskvärd och oundgänglig.

Så som jag förstod det hela var avsikten med att fälla träd och skapa insyn att gänget skulle dunsta därifrån. Nu bygger de ett skyddstak för att gänget skall hållas där. (M 43)

Polisbilens dagliga kontrollrunda är en rituell påminnelse om överheten och ger den sociala kontrollen synliga och lätt teatrala ramar (Arantes 1996, 88)

En del typer kom hit till oss från strandkanten vid dammen. Snutarna hade jagat bort dem och sagt att de skall ge sig i väg till sitt eget tillhåll (vindskyddet). (M 39)

En av de intervjuade männen (M 59) kommenterar skyddstaket och det minskade behovet av övervakning med att "... inte kommer polisen som förut när det här var ett stort buskage. Nu är dethär en offentlig plats byggd med stadens pengar".

För polisen har vindskyddet inneburit att kontrollen har underlättats då suputerna är samlade på en och samma plats. Ett problem är dock att då supandet koncentreras till ett enda ställe stiger ljudnivån vid diskussionerna.

Skyddstaket – stämpel eller stöd?

Rädslan för ökade störningar har delvis visat sig vara befogad eftersom vindskyddet också drar fler fyllon till platsen. Då det är mycket folk på plats blir diskussionerna störande högljudda, säger också en del av deltagarna. Om sommarvädret är varmt växer gruppen av folk som gärna vistas utomhus. Rösterna stiger i takt med promillehalten i blodet. Hotet om våld ligger i luften.

När röstvolymerna börjar stiga brukar jag sticka. Då det här gänget blir tillräckligt i fyllan blir det alltid bråk. (K 44)

Visst är det slagsmål här varje dag, men inga tänder strittar, och ambulans behöver vi inte kalla på. (M 50)

Att tillföra utrymmet något, i det här fallet ett vindskydd behöver inte vara lika exkluderande och utestängande – vilket inte heller var avsikten – som att avlägsna möjligheten att fortsätta med en invand aktivitet eller verksamhet. T.ex. kunde alkoholbutiken flyttas till ett annat ställe. Genom att manipulera en miljöns fysiska struktur kan man förhindra eller minska ett icke önskvärt beteende på en plats, men det är möjligt att detta sker på andra omgivande närområdens bekostnad.

Allt emellanåt har supgänget släpat in gamla möbler som de skaffat till vindskyddet, men efter förhandlingar med socialarbetarna har de burit bort dem igen. Möbler för inomhusbruk passade inte in i miljön utan signalerade oordning. Inredningsinitiativen i syfte att sätta en personlig prägel på omgivningen – vilket egentligen är i linje med det enskilda och privatiserade – ansågs av omgivningen stå i konflikt med uppfattningen om en städad och snygg miljö.

De som är nyktra är alltid i minoritet i supgänget under skyddstaket. Stereotypa uppfattningar om de utslagna och om platsens marginalisering förstärks lätt då supgång på offentliga platser alltid framstår som odågor och som en rest utanför den sociala uppdelningen (Sibley 1992, 68). Frågar man fyllona om skyddstaket leder till att supandet ökar då skarorna samlas där är de inte själva beredda att dra sådana slutsatser.

Bilden av sänahär gäng blir alltid så ensidig. Personligen har jag stämplats som en suput som bara dricker, trots att jag gör en massa annat också. (M 43)

Inte har jag den uppfattningen att vi dricker mera på grund av skyddstaket, på vintern är det förstås skönare att sitta här än under bar himmel. (K 41)

Ett fylla söker alltid upp sitt eget gäng. Här träffar man kompisar som det är lätt att komma överens med. (M 39)

Pjoskas det kanske för mycket med supgängen? Allokeras det mera samhällsresurser till fyllona i Nordsjö än vad som kan anses rimligt eller ens rättvist? Om vi håller oss till nuläget (och alltså bortser från att många tidigare varit byggnadsarbetare i huvudstadsregionen, vilket ibland i intervjuerna har förts fram som en berättigad anledning till en alkoholcentrerad marginaliserad livsstil), kan ett tjugotal personers störande livsstil, så som den avspeglar sig i gatulivet, påverka vardagen för flera hundra personer som bor i området. Att satsa på problemet kring offentligt supande är sålunda allt annat än onödigt. Samtidigt påverkar man möjligheterna för några av de socialt mest utsatta att klara det dagliga livet och uppleva en smula trivsel. De penningssummor som allokeras direkt till fyllona för att förbättra deras miljö är, om skyddstaket betraktas som en miljöförbättring, sannolikt synnerligen anspråkslösa om man räknar med ett litet längre tidsperspektiv än själva byggnadsskedet.

Att på olika sätt stöda alkisgänget som grupp kan vara speciellt betydelsefullt för de allra svagaste – eller för de individer som har det allra svårast att klara sig själva. I gruppen finns den tolerans och fördragsamhet med det avvikande och annorlunda, som inte finns någon annanstans. Man står ut med och förstår en socialt handikappad persons beteende. Han/hon kan t.o.m. bli en omhuldad ”maskot” i gruppen.

M. klarar sig med oss, men skulle han ge sig ut på stan och uppföra sig som han gör här skulle han få på käften med detsamma ... Då han blir tillräckligt full är han färdig att bråka med alla. (M 43)

Om vi utgår från vad som är socialt rättvist blir den normativa utmaningen för stadslivet en öppenhet för det annorlunda som inte kan assimileras (Harvey 1992). Med det har man

hänvisat till den obetvinglighet som inte låter sig anpassas till mainstream-kulturen. I den postmoderna etiken borde enligt Bauman (1993) "den andra", som stämplas som marginaliserad, erkännas som "granne" och närstående i stället för att bli behandlad med likgiltighet och glömmas bort.

Vindskyddet – en stadspolitikens blomma eller en ny urban vardag?

Med polariseringen av staden har man i allmänhet avsett den negativa segregering som pågår på stadsdelsnivå, och som delar staden i bostadsområden för välbärgade och i ghetton för fattiga, vilket i Finland motsvaras av höghusområdena i vissa förorter. I fallet med centret och projektet skyddstak i Nordsjö handlade polariseringen om en differentiering av gatuummet. Supgänget som samlas i stadsdelen är en spatial manifestation av de marginaliserande maktstrukturerna.

Då det offentliga rummet har indelats i sektorer för olika gruppers behov, är motiven då trivsel på gatan och vinstmaximering? Vindskydden på alkisgångens samlingsplatser kan fungera som rum som ersätter eller kompletterar utemiljöer eller delvis uppvärmda lokaliteter av offentlig karaktär. Men knappast blir det någonsin accepterat att som supgängen ägna sig åt att berusa sig i parker eller i hörn av köpcentra; stadssamfundet behöver sin marginal.

Uppförandet av skyddstaket stärkte gruppidentiteten bland fyllona i Pelarsalen i Nordsjö. Till detta bidrog också intresset från omgivningen, myndigheterna och media. I samband med vissa skyddstaksbyggen har man tvärtom velat undvika publicitet, måhända i onödan. Alkisgänget under skyddstaket i Nordsjö berättade om avundsjuka besökare, som förgädd sig över att de inte blivit lika uppmärksammade i sin egen stadsdel.

Vindskyddet kan ses som ett liminalt rum som präglas av en viss ambivalens. De passar

inte riktigt in i de invanda kategorier som definieras av lagar, seder och sociala konventioner. Det kan därför vara svårt att uppnå samförstånd om hur önskvärt ett sådant projekt är. För att lyckas stöda alkisgänget i deras behov att samlas bör alla inblandade gå helhjärtat in för saken. Endast gängets insats räcker inte, alla inblandade, inklusive lokalbefolkningen, polisen och möjligen också socialbyrån bör godkänna projektet och ha "ett civiliserat supande" som målsättning.

Oron över rusmedlens faror och kraven på ett omedelbart slut på missbruket har ersatts av oron för existensberättigande och trivsel. Personer i marginalen har från utanförskap letts mot deltagande. Grupper som associeras med alkoholbruk och spritlangning kommer inte att försvinna ur gatubilden. De kommer också i framtiden att leva i de typiska miljöer som är mest gynnsamma för dem. Supande grupper söker sig i allmänhet till områden och platser som är mer toleranta, som erbjuder skydd, och som åtminstone i någon mån kan kallas trivsamma. Det ligger en motsägelse i att just "förbudens stad" också satsar på att skapa vardagsrum i staden, öppna trivsamma rum där i princip alla kan vistas.

Möjligen passar vindskydd med tak bra in i den finländska livsstilen, i skogsparkerna och i vårt klimat. Projektet i Nordsjö utmanar oss att tänka om visavi marginalgruppers utrymmesbehov. Då bostadslöshet tidigare har förknippats intimt med de sociala utslagningsmekanismerna har man nu medgett att också bristen på "rum" utgör ett problem. Detta har blivit synligt genom att marginaliserade personer bildar egna grupper och en segregering har skett på gatunivå.

En protektionistisk väktar-arkitektur och överdriven upprustning bör undvikas. Inofficiella supgång som egentligen bara är bör för sina egna "reservat". Missbruk och icke önskvärd beteende följer alltid med anskaffandet, förmedlandet och bruk av rusmedel. Det är därför svårt, om inte rentav omöjligt att tala i enbart positiva ordalag om de skyddstak där

de alkoholister som är dömda till ett liv i marginalen vistas.

Har Pelarsalen i Nordsjö och andra motsvarande "tallbarer" inspirerat planerarna att utveckla nya parkmöbler? En vision kunde vara att varje stadsdel hade sitt eget nöjestak, där män och kvinnor kunde träffas och samlas kring vad de tar med sig att dricka. Nöjestaket kunde utgöra ett alternativ till tvångssittandet på restauranger eller till att stanna hemma. Som en social innovation kunde nöjestak för supgäng bli en stor framgång i kommuner och städer, och kanske också utomlands.

För alkisgänget i Nordsjö blev vindskyddet inte bara ett skydd mot väder och vind, utan också en fast punkt i vardagen och via förortstationen och dem som jobbar där en länk till socialbyrån och dess tjänster. Att skriva in sig i livet vid vindskyddet är en politisk handling, som bidrar till att platsen bevaras som en gemensam samlingsplats för grupper med en alkoholorienterad livsstil. Sålunda betyder ett rum som möjliggör samling också allianser och makt. Framtiden ser tyvärr inte ljus ut; diskussionerna om att flytta skyddstaket vid Pelarsalen någon annanstans har redan inletts. Det ligger nämligen på stadens tomt, och uppfördes som ett tillfälligt arrangemang. Nu vill staden planera hörntomten för andra ändamål. Om förflyttningen verkställs cirkulerar inte bara ett rum och ett utrymme utan också alla de personer som använder det.

Översättning: Ann-Britt Kaca

KÄLLOR

Arantes, Antonio A. (1996): *The War of Places: Symbolic Boundaries and Liminalities in Urban Space*. *Theory, Culture & Society* 13 (4): 81-92

Ashworth, G.J. (1991): *War and the City*. London & New York: Routledge

Bauman, Zygmunt (1993): *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell Publishers

Davis, Mike (1990): *City of Quartz. Excavating the Future in Los Angeles*. London: Vintage

Dear, Michael & von Mahs, Jürgen (1997): *Housing for the Homeless, by the Homeless, and of the Homeless*. I: Nan Ellin (red.): *Architecture of Fear, 187-200*. New York: Princeton Architectural Press

Deutsche, Rosalyn (1990): *Uneven Development: Public Art in New York City*. I: Russell Ferguson & Martha Gever & Trinh T. Mimh-ha & Cornel West (red.): *Out There. Marginalization and Contemporary Cultures*, 107-132. *The New Museum of Contemporary Art*, New York

Featherstone, M. (1991): *Consumer culture & postmodernism*. London: Sage

Harvey, David (1992): *Social Justice, Postmodernism and the City*. *International Journal of Urban and Regional Research* 16 (4): 588-601

Jager, Michael (1986): *Class definition and the esthetics of gentrification*. *Victoriana in Melbourne*. I: Neil Smith & Peter Williams: *Gentrification of the City*, 78-91. Boston: Allen & Unwin

Kopomaa, Timo (1997): *Tori - marginaali - haastava kaupunki. Tilatapuoksia julkisten ulkotilojen käytöstä (Torget, marginalen, den utmanande staden. Om användningen av de offentliga utomhusutrymmena)*. Helsinki: SKS

Koskela, Hille (1999): *Fear, Control and Space: Geographies of Gender, Fear of Violence, and Video Surveillance*. Geografiska institutionens vid Helsingfors universitet publikation A 137

Lupton, Deborah (1999): *Risk*. London & New York: Routledge

Luumi, Erkki (u.å.): *Muistatko maitolaiturit? (Minns du mjölkbryggorna?)*. Valio, Helsinki

Maffesoli, Michel (1995): *Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista*. Tampere: Gaudeamus

Miles, Malcolm (1997): *Art, Space and the City. Public art and urban futures*. London & New York: Routledge

Oc, Taner & Tiesdell, Steven (red.) (1997): *Safer City Centers. Reviving the public realm*. London: Paul Chapman

Oldenburg, Ray (1989): *The Great Good Place*. New York: Paragon House

Rahkonen, Keijo & Sulkunen, Pekka (1987): Miten päihtyneiden säilöönotoilta voitaisiin välttyä? (Hur kunde man undvika att ta berusade i förvar?). Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuslöst nr 177

Savage, Mike & Warde, Alan (1993): *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. Hampshire: MacMillan

Seamon, David (1979): *A Geography of the Lifeworld. Movement, Rest and Encounter*. New York: St.Martin's Press

Sibley, David (1992): *Outsiders in society and space*. I: Kay Anderson & Fay Gale (red.): *Inven-*

ting Places. *Studies in Cultural Geography*, 107-122. Melbourne: Longman Cheshire

Sibley, David (1997): *Geographies of Exclusion. Society and Difference in the West*. London & New York: Routledge

Smith, Neil (1993): *Homeless/global: scaling places*. I: Jon Bird & Barry Curtis & Tim Putnam & Georg Robertson & Lisa Tickner (red.): *Mapping the Futures. Local culture, global change*, 87-119. London & New York: Routledge

Toiviainen, Seppo (1996): Juoppokulttuurin läpitunkeva luonne (Fyllekulturens genomträngande karaktär). *Alkoholipoliitikka* 61 (4): 411-430

Walker, Lester (1987): *Tiny Houses*. Woodstock, New York: The Overlook Press.